

نگاهی به نرم افزار «مجموعه آثار عبدالرحمن جامی»

به کوشش: هیئت تحریریه فصلنامه ره آورد نور

اشاره

بیش از سه دهه است که مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، به تولید محصولات نرم‌افزاری در موضوعات مختلف اسلامی، علمی، ادبی و فرهنگی همت گماشته و دستاورهای ارزنده‌ای را به جامعه علم‌طلب و ادب‌دوست ایران‌زمین تقدیم نموده است و چه بسا انوار جهان‌گستر آن، افق‌های دیگر کشورها را نیز در نور دیده و قلب و اندیشه بسیاری را در سراسر دنیا روشنی بخشیده است.

یکی از موضوعات که همواره مخاطبان فراوانی دارد، مباحث مرتبط با ادب، عرفان و حکمت است که از ویژگی‌های مردمان مشرق‌زمین است. ادب فارسی و عرفان اسلامی، از جمله مباحثی است که عالمان و دانشمندان بزرگ دینی ما همواره به آن توجه نشان داده‌اند و آثار و برکات بی‌شماری نیز برای رشد و ارتقای علمی، اخلاقی و معنوی بشریت داشته است.

در همین راستا، یکی از محورهای مورد توجه مرکز نور، تولید محصولاتی از این دست می‌باشد که به عنوان نمونه می‌توان به مهم‌ترین آنها اشاره کرد که عبارت‌اند از:

دانشنامه نبوی، دانشنامه علوی، مثنوی معنوی، شاهنامه فردوسی، دانشنامه حافظ، تراش، میراث مشترک هند و پاک، عرفان ۳، دانشنامه

اخلاق اسلامی ۲، مجموعه آثار میرداماد، ز ملک تا ملکوت، مجموعه معارف دانشگاه «۵»: اخلاق اسلامی، مجموعه آثار آیت الله مشکینی، آثار استاد شهید مطهری ۲، مجموعه آثار حکیم سبزواری، نشریه تربیتی اخلاقی خُلُق، معارف تبلیغ، مجموعه آثار آیت الله مظاهری ۲، مجموعه آثار علامه طباطبائی ۲، مجموعه آثار امام خمینی (ره)، اسوه تقوا (کنگره بزرگداشت آیت الله سید علی آقا قاضی) و مجموعه آثار عبدالرحمن جامی.

در این نوشتار، به معرفی یکی از جدیدترین محصولات نور در این زمینه، یعنی «مجموعه آثار عبدالرحمن جامی» پرداخته‌ایم که مشتمل است بر تألیفات جامی به همراه شرح و ترجمه آثار او.

اهمیت آثار جامی و جایگاه ویژه او در جهان اسلام و ایران اسلامی و اهتمام مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نسبت به تعظیم عالمان جهان اسلامی، تولید چنین نرم‌افزاری را ضروری می‌نماید؛ به خصوص اینکه جامی، شخصیت جامع‌الاطراف بوده و در بیشتر علوم اسلامی، آثاری از خود به جای گذاشته است. همه دوستداران عرفان و ادبیات فارسی و عربی، اعم از حوزوی و غیرحوزوی، مخاطب این نرم‌افزار می‌باشند.

عبدالرحمن جامی کیست؟

جهان اسلام در قرن نهم، دانشمندان بسیاری را در دامن خود پرورش داد. در این میان، سرزمین ما، ایران اسلامی، نورالدین عبدالرحمن جامی، جامع علوم مختلف را به خود دید. جامی، شاعری فارسی‌زبان بود که علاوه بر ادبیات فارسی، در عرفان، ادبیات عرب، فن معما و حتی موسیقی نیز متبحر و صاحب تألیف بود.

نورالدین عبدالرحمن جامی، بزرگ‌ترین و نامدارترین شاعر و عارف قرن نهم هجری قمری و از عالمان نحو، صرف و عروض است که در خانواده‌ای از عالمان خراسان زاده شده است. تاریخ ولادت او، در شب ۲۳ شعبان سال ۸۱۷ق در روستای خرچرد گزارش شده است.

لقب اصلی جامی، «عمادالدین» و لقب مشهورش، «نورالدین» است. وی در ابتدای امر به دلیل آنکه اجدادش از «دشت اصفهان» بودند، به «دشتی» تخلص می‌نمود؛ اما بعدها به جهت تولدش در جام و ارادتی که به شیخ جام داشت، تخلص خویش را به «جامی» تغییر داد.

پدر جامی، نظام‌الدین احمد بن شمس‌الدین محمد دشتی، از اهالی محله دشت اصفهان

است که بر مذهب حنفی بوده‌اند. پدر و نیای جامی، در عصر خویش از عالمان دین و سرآمدان زهد و تقوا بودند و پس از هجرت از اصفهان به جام، در خراسان، سال‌ها در آنجا به امر قضا و فتوا اشتغال داشتند.

نسب جامی، از جانب پدر از یک‌سو به امام محمد شیبانی، و از سوی دیگر به شیخ‌الاسلام احمد ژنده‌پیل جامی می‌رسد.

جامی نخستین سال‌های تحصیل خود را به فراگرفتن مقدمات سوادآموزی تا آموختن صرف و نحو عربی نزد پدرش سپری نمود. هنگامی که نظام‌الدین احمد، از خرچرد به هرات منتقل شد، عبدالرحمن هنوز به بلوغ شرعی نرسید بود. پدر، او را با خود بدان شهر برد و او در نظامیه هرات به تحصیل علوم همت گماشت و در خردسالی نزد معروف‌ترین دانشمند زمان علم آموخت؛ چنان‌که مختصر تلخیص و شرح مفتاح العلوم سکاکی و مطول سعد تفتازانی و حاشیه آن را از مولانا جنید اصولی که در فنون عربی ماهر و مشهور بود، فراگرفت. سپس به درس خواجه علی سمرقندی از شاگردان میر سید شریف جرجانی حاضر شد. وی آنگاه در زمره شاگردان مولانا شهاب‌الدین محمد جاجرمی که از افاضل مباحثان زمان خود بود و سلسله تعلیمش به مولانا سعدالدین

جهان اسلام در قرن نهم، دانشمندان بسیاری را در دامن خود پرورش داد. در این میان، سرزمین ما، ایران اسلامی، نورالدین عبدالرحمن جامی، جامع علوم مختلف را به خود دید. جامی، شاعری فارسی‌زبان بود که علاوه بر ادبیات فارسی، در عرفان، ادبیات عرب، فن معما و حتی موسیقی نیز متبحر و صاحب تألیف بود.

تفتازانی می‌رسید، درآمد و از او نیز کسب فیض نمود. بعد از طّی این مراحل، جامی از هرات به سمرقند عزیمت کرد و آنجا در درس قاضی‌زاده رومی که محقق دوران خود بود، حضور یافت.

قاضی‌زاده روم که از ریاضی‌دانان عصر بود و جامی هیئت را نزد او فرا گرفته است، بارها جامی را به یکتایی و بی‌همتایی ستوده است. صفی‌الدین علی واعظ، در شرح سودمندی که راجع به تحصیلات جامی در «رشحات عین الحیاة» نوشته، از حالات نفسانی استاد خود چند حکایت عجاب‌انگیز نقل کرده که نشان از نبوغ علمی و تیزهوشی جامی دارد. جامی در دو مرکز علمی هرات و سمرقند، به سرعت علوم متداوله عصر خود، یعنی علوم لسانی و بلاغی و منطق و حکمت و کلام و فقه و اصول و حدیث و قرائت و تفسیر قرآن و ریاضیات و هیئت را فراگرفت؛ تا آنجا که در همه این فنون صاحب‌نظر

شد. در آثار منظوم جامی، ابیاتی که هرکدام از آن، یا به‌صراحت و یا به‌کنایه به علوم مختلف و اصطلاحات آن اشاره کرده، فراوان یافت می‌شود که از آنها احاطه و تبخّر وی در آن رشته از علم را گواهی می‌دهد.

زمانی که شوق سیر و سلوک در دل جامی راه یافت، از سمرقند به خراسان بازگشت و در هرات به خدمت سعدالدین کاشغری (م. ۸۶۰ق) درآمد. بعد از سعدالدین کاشغری، جامی رشته ارادت جانشین او، خواجه ناصرالدین عبیدالله احرار (م. ۸۹۵ق) را بر گردن نهاد. جامی همچنین خواجه محمد پارسا (م. ۸۲۲ق) را نیز هنگام عزیمت به سفر حج و عبور از او ولایت جام، ملاقات کرده است. بر اساس آنچه جامی به‌تکرار در کتاب «نفحات الأوس» گفته، زیارت مشایخ بزرگ در دوران کودکی و جوانی، موجب شد تا محبت عارفان و شوق به سیروسلوک معنوی در دل او جای گیرد.

در ویژگی‌های اخلاقی جامی گفته شده است که وی بسیار خوش‌خلق و خوش‌تکلم بوده و مطایبت‌های شیرین می‌نمود. از صفات برجسته دیگر جامی، وارستگی و قطع علائق از جهان مادی بود که در نهاد او صفت وارستگی را استوار ساخت و تمام آثار مترتب بر آن، از فروتنی، ترک ریا، خلوص عقیده در حرکات و سکنات و اقوال و افعال او نمایان می‌شد؛ چنان‌که هیچ‌وقت داعیه مرشدی و پیری نکرد و بآنکه پیوسته به اذکار و ریاضت نفس مشغول بوده، از امور ضروری زندگانی منصرف نمی‌گشت.

عزت نفس و طبع، از دیگر صفات پسندیده‌ای است که برای او ذکر شده است و این امر از آنچه دیگران از جمله علی‌بن‌حسین کاشفی در احوال او ثبت کرده‌اند و هم از گفتار و اشعار خود او به‌خوبی دانسته می‌شود.

در مورد مذهب جامی، میان تذکره‌نویسان و محققان اختلاف نظر وجود دارد. گروهی،

The image shows a screenshot of a digital library website. The main area displays a grid of book covers with titles in Persian. The sidebar on the right contains search and navigation tools, including a search bar, a list of categories, and a list of books. The top of the page shows the website's name and navigation links.

وی را در شمار علمای درجه اول اسلام برشمرده و حتی برای وی مرتبه ولایت قائل شده‌اند و بعضی دیگر، وی را ناصبی دانسته‌اند. برخی به شواهد و قرائنی از آثار او استناد نموده و او را عالمی شیعی یا متمایل به اهل‌بیت(ع) معرفی کرده‌اند. بعضی از منابع که به سنی بودن وی اشاره کرده‌اند، وی را پیرو مذهب فقهی حنفی و مذهب کلامی اشعری دانسته‌اند.

جامی در عرفان، پیرو روش و اسلوبی است که محی‌الدین بن عربی(م. ۶۳۸ق) پایه‌گذاری کرده است. از این رو، به شرح کلمات شیخ و شاگردان او پرداخته است. رجحان عقیده عرفان بر مبادی حکما و متکلمان، نزد جامی مسلم است.

در حقیقت، تأثیر عرفان بر جامی فراوان بوده است. به همین دلیل است که بیشتر نوشته‌های خود را در باره شرح حال عارفان و شرح و بسط اندیشه‌های آنان اختصاص داده است؛ اما با وجود تعلق خاطر و دلدادگی جامی به این وادی، از نقد، انکار و مذمت برخی عارف‌نمایان و مدعیان مقام مرشدی، به‌صراحت یا به‌تعمیر، در آثارش غفلت ننموده است.

غالب آثار جامی، در ربع آخر زندگانی وی و در فاصله بین سال‌های ۸۷۵-۸۹۸ق به ظهور رسیده است. جامی در این زمینه بیشتر مدیون علی‌شیر نوایی(م. ۹۰۶ق) است و تقریباً همه آثار معروف وی، شرح و تبیین اندیشه‌های ابن عربی محی‌الدین بود.

ظاهراً نخستین کسی که به آثار جامی اشاره کرده و سخن خود را با اسامی کتاب‌هایی از او آراسته است، معین‌الدین اسفزاری است. وی که بخش اعظم کتاب خود، یعنی «روضات الجنات فی أوصاف مدینة هرات» را در زمان حیات جامی نوشته، به آثار او اشاره کرده است.

بعد از اسفزاری، عبدالغفور لاری(م. ۹۱۲ق)، شاگرد معروف جامی و نویسنده «شرح مشکلات نفحات الأُنس» است که در پایان تکمله خود بر کتاب «نفحات الأُنس» جامی و در بیان احوال استاد خویش، فهرستی از تألیفات او را ذکر کرده است. این فهرست که بی‌شک معتبر و قابل اطمینان است، ۴۵ کتاب و رساله را شامل می‌شود.

تعدد و وفور شرح و حاشیه‌نویسی بر آثار جامی، نشان از آوازه او و آثارش، به‌ویژه در شبه قاره هند دارد. اهمیت این آثار، موجب شده است تا بسیاری از آنها به زبان‌های محلی در شبه قاره ترجمه و چاپ شوند. همچنین، به پیروی از آثار جامی در این شبه قاره، شاعران و نویسندگان فراوان قلم زده‌اند.

جامی در شعر نیز مرتبه‌ای بلند دارد؛ چنان که او را به‌حق، آخرین استاد بزرگ شعر فارسی باید شمرد که بعد از بزرگ‌ترین استادان پارسی‌گوی قرن هفتم و هشتم، در ایران

ظهور کرده و در مقامی قریب به آنان قرار گرفته است. نخستین دلیل مهارت و استادی او در سخن، بعد از استعداد خدادادی و قریحه مادرزادی که شرط اصلی در نبوغ‌های فکری و ذوقی و هنری است، احاطه او بر همه علوم و اطلاعات عهد وی، از علوم شرعی و ادبیه و عقلیه و کثرت تبحرش در عرفان و وسعت مطالعات او و دسترس داشتن به کتب و آثار اصلی و اساسی ادب است. جامی زبان عربی را خوب می‌دانست و همان طور که از اشعارش برمی‌آید، با آثار برگزیده فصیحی عرب آشنایی وافی داشت.

وی از شعرای بزرگ و نازک‌خیال ادبیات فارسی و تاجیک است که غزل‌های شورانگیز عاشقانه، قصاید پندآموز حکیمانه و رباعیات نمکین عارفانه او، از شاهکارهای این ادبیات است. او در سرودن قطعه، معما، ترجیع‌بند و ترکیب‌بند نیز اقتدار کامل از خود نشان داده است. اگرچه جامی به آیین آن روزگار، سخن را بیشتر به تقلید می‌گفت و از تکلف

جست‌وجوی سریع و هوشمند، از نیازهای اساسی محققان است. این توانایی، پژوهشگر را قادر می‌سازد که ارتباط گسترده‌ای با برنامه برقرار کرده، از سرعت پردازش اطلاعات بهره‌بردار.

یکی از مهم‌ترین قابلیت‌های این بخش، محدود کردن نتایج جست‌وجو بر اساس: کتاب، پدیدآور اصلی، مجموعه موضوعی کتب، قرن و زبان کتاب مورد نظر است. همچنین در بخش جست‌وجو، محقق به دو روش «ساده» و «تفصیلی» می‌تواند به کاوش در متن کتاب یا کتاب‌های انتخابی خود پردازد

نیز پرهیز نمی‌کرد، باوجوداین، معانی بلند را به زبانی ساده و البته استادانه می‌پرداخت. اشعار جامی، در سه دیوان او جای گرفته که هر کدام محصول دوره معین زندگی شاعر بوده است. ارزش بدیعی دیوان اول جامی بر دو دیوان دیگر او، پیشی دارد و علاوه بر تنوع و رنگارنگ بودن اشعار آن، جبهه حیات‌دوستی و مسائل فلسفه و اخلاق در آن پر قوت است. این در حالی است که در دو دیوان بعدی، موضوع شعر بسیار تنگ شده و بیشتر جهت‌های عرفانی افکار شاعر وسعت یافته است.

جامی، همچنان که در شعر، سرآمد گویندگان دوران تیموری است، در نثر توانا و صاحب قلمی شیواست. وی نویسنده‌ای است که توانست شیوه نثرنویسان باذوق پیشین را در دوران بی‌ذوقی‌های همکاران معاصرش، دنبال کند. انشائش روان و ساده و درست است و جز در پاره‌ای موارد، از حدود بیان

معنا به طریق مساوات بیرون نرفته و آنچه را که در بایست بود، گفته و حتی در بعضی موارد، به درجه و مقام نثرنویسان بزرگ قرن پنجم و ششم رسیده و بر اثر آنان گام نهاده است.

با وجود مخالفت پادشاهان و علمای دوره صفویه با جامی به دلیل تمایلات مذهبی او، باین‌حال، عظمت، شکوه دانش و فضیلت جامی به قدری بود که قادر به انکار جلالت او نبوده و سام‌میرزا فرزند شاه اسماعیل صفوی و حاکم خراسان، در کتاب «تحفه سامی»، نام جامی را در سردفتر علما و شعرای زمان ذکر کرده است.

تاریخ وفات جامی مصادف با روز جمعه هجدهم محرم‌الحرام سال ۸۹۸ق در هرات گزارش شده و با توجه به تاریخ ولادتش، مدت حیات وی ۸۱ سال بوده است. این شاعر نامی، در شهر هرات و در کنار مرقد سعدالدین کاشغری به خاک سپرده شد.

مقبره جامی در محلی که امروز به «تخت مزار» معروف است، قرار دارد.

محتوای علمی برنامه

پیش از آنکه به بیان منابع موجود در برنامه بپردازیم، مجموعه آثار جامی را که در طول تاریخ در منابع از آنها اسم برده شده، برمی‌شماریم. از یک منظر می‌توان آنها را به پنج گروه عمده تقسیم کرد:

۱. آثاری که تا امروز اهمیت علمی خود را حفظ کرده‌اند؛ مانند رساله‌های او در صرف و نحو عربی و عروض و قافیه و موسیقی.

۲. آثاری که در تاریخ علم و ادب اهمیت دارند؛ مانند آثار او در فن معما و لغز.

۳. آثاری که در شرح کتاب‌های فلسفی، عرفانی، تعلیمی، ذکر احوال بزرگان، توضیح عقاید اسلامی و نظایر آن نوشته شده و هنوز اهمیت

The screenshot shows a digital library application. At the top, there's a search bar with the text 'مجموعه آثار عبدالرحمن جامی'. Below it, a list of search results is displayed, including titles like 'بسم الله الرحمن الرحيم (الفقرة 1)', 'المحمد لله رب العالمين (الفقرة 2)', and 'الرحمن الرحيم (الفقرة 3)'. On the right side, a detailed view of a text snippet is shown, containing verses in Persian script such as 'بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (الفقرة ۱)', 'الحمد لله رب العالمین (الفقرة ۲)', and 'الرحمن الرحیم (الفقرة ۳)'. The interface also includes navigation buttons like 'محدود کردن جستجو به' and 'مجموعه'.

و جایگاه خود را از نظر شرح مسائل علمی، به ویژه تبیین دقیق موضوعات تصوف حفظ کرده‌اند؛ مانند نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص، اشعة اللمعات در شرح لمعات عراقی و نفحات الأنس. این آثار برای آشنایی با سیر تحول موضوعات و مسائل فرهنگی اهمیت بسیار دارند.

۴. رساله‌هایی در بیان نحوه انجام دادن رسوم مذهبی و عرفانی؛ مانند رساله شرایط ذکر و رساله مناسک حج.

۵. آثار ادبی منظوم و منثور؛ مانند هفت اورنگ و بهارستان.

ویلیام چیتیک، آثار جامی را به گونه‌ای دیگر تقسیم کرده است:

الف. آثار ادبی

دیوان قصاید و غزلیات؛ هفت اورنگ، شامل هفت مثنوی؛ رباعیات؛ رساله قافیه که در آن افتراق و امتیاز قافیه در شعر تازی و فارسی را تبیین نموده است؛ رساله عروض که در آن کوشیده است عروض را تا اندازه‌ای ساده و مختصر سازد و از این رو، از ذکر بحور و اوزانی که در اشعار فارسی کاربرد نداشته صرف

نظر کرده است؛ رسائل معمایی، شامل: رساله کبیر، رساله متوسط، رساله صغیر، رساله منظومه اصغر در معما؛ تصحیف، در باب جابه‌جایی حروف در کلمات و تغییرات معنایی آنها پس از این تغییر؛ بهارستان که به نثر آمیخته به نظم، و در واقع تقلیدی از گلستان سعدی است؛ رساله شرح رباعیات در شرح ۴۹ رباعی از رباعیات عرفانی خودش؛ رساله منشآت؛ الفوائد الضیائیة فی شرح الکافیة؛ صرف فارسی منظوم و منثور؛ تجنیس اللغات یا تجنیس الخط.

ب. آثار عرفانی

نقدالنصوص فی شرح نقش الفصوص در شرح نقش الفصوص ابن‌عربی؛ لویح: رساله‌ای است در بیان معارف و معانی عرفان؛ لوامح: نام کامل آن، «لوامح انوارالکشف والشهود علی قلوب ارباب الذوق و الجود» در شرح الفاظ و عبارات و کشف رموز و اشارات قصیده میمیه خمیره ابن‌فارض و در بیان حالات ارباب عرفان و اصحاب ذوق؛ شرح قصیده تائیه ابن‌فارض که جامی بنا بر اظهار خود، با استفاده از شروح عربی و فارسی، آن را به فارسی شرح

و در قالب رباعی عرضه کرده است؛ رساله نائیه یا شرح بیتین مثنوی، به نثر و نظم، در بیان معنای نی و حکایت شکایت وی در مثنوی معنوی؛ شرح این بیت امیرخسرو دهلوی: «زدریای شهادت چون نهنگ لا برآرد سر/ تیمم فرض گردد نوح را در وقت طوفانش»؛ سخنان خواجه پارسا یا الحاشیة القدسیة که شرح سخنان فارسی و عربی خواجه محمد پارساست؛ اشعة اللمعات، شرح فارسی لمعات عراقی است؛ رساله شرایط ذکر، در شرح یک رباعی عرفانی به زبان فارسی؛ رساله تحقیق مذهب صوفی که به «الدرة الفاخرة» هم مشهور است و در آن، در باره مذاهب صوفیان، متکلمان و حکیمان بحث شده است؛ رساله فی الوجود: رساله‌ای است کوچک به زبان عربی در شرح معنای فلسفی و عرفانی وجود؛ شرح مفتاح الغیب صدرالدین قونبوی؛ رساله سؤال و جواب هندوستان در پاسخ به برخی سؤال‌های علمای هند در مسائل عرفانی؛ نقد النصوص فی شرح الفصوص، در شرح فصوص الحکم ابن‌عربی به زبان عربی؛ نفحات الأنس من حضرات القدس، به فارسی که بین ماه‌های محرم و شعبان ۸۸۳ق، به

در این نرم‌افزار، کتاب‌ها و رساله‌های موجود جامی ارائه شده است که امید است مورد استفاده علاقه‌مندان و پژوهشگران عرصه ادب و عرفان قرار گیرد. این کتابخانه، شامل متن کامل ۲۰ عنوان کتاب در ۲۴ جلد به همراه ۲۷ رساله (جمعاً ۴۷ عنوان) از تألیفات ادیب و عارف نامدار خطه خراسان، خاتم الشعراء و بزرگ سخن‌سرای فارسی‌زبان، نورالدین عبدالرحمن جامی، در موضوعات مختلف علوم اسلامی، همچون: عرفان، ادبیات فارسی، ادبیات عرب، حکمت و کلام است

خواهش امیرعلی شیر نوائی تألیف شده و در آن، شرح زندگی عارفان و اولیا و نیز شاعرانی که در زمره عارفان به شمار می‌آیند، آمده است؛ مناقب شیخ الإسلام خواجه عبدالله انصاری که آربری انتساب آن را به جامی اثبات نموده و آن را تصحیح و چاپ کرده است؛ جامی در نجوم، موسیقی، شعرشناسی، زندگی‌نامه نویسی، دبیری و موضوعات دیگر نیز آثاری دارد.

ج. آثار کلامی و حدیثی

شواهد النبوة لتقوية يقين اهل الفتوة: رساله‌ای در اثبات نبوت پیامبر اکرم (ص) و شرح سیره آن حضرت؛ اعتقادنامه یا عقاید که مثنوی کوتاهی است در باب اصول عقاید اسلامی با مشرب عرفانی. این اثر، با بیان وحدت وجود آغاز می‌شود و با ذکر درجات بهشت تمام می‌گردد؛ چهل حدیث یا اربعین، حاوی چهل حدیث از پیامبر اکرم (ص) همراه با ترجمه آن؛ رساله

مناسک حج و عمره که مشهور به «رساله صغیر حج» است و برای عارفان عصر به زبان فارسی و عربی نوشته شده است؛ رساله کبیر مناسک حج که در آن، بر وفق چهار مذهب اهل سنت، مناسک حج شرح و تفسیر شده است. اصل رساله، امروزه در دست نیست؛ رساله تهلیلیه در شرح لاله الاالله.

گفتنی است که در این نرم‌افزار، کتابها و رساله‌های موجود جامی ارائه شده است که امید است مورد استفاده علاقه‌مندان و پژوهشگران عرصه ادب و عرفان قرار گیرد. این کتابخانه، شامل متن کامل ۲۰ عنوان کتاب در ۲۴ جلد به همراه ۲۷ رساله (جمعاً ۴۷ عنوان) از تألیفات ادیب و عارف نامدار خطه خراسان، خاتم الشعراء و بزرگ سخن‌سرای فارسی‌زبان، نورالدین عبدالرحمن جامی، در موضوعات مختلف علوم اسلامی، همچون: عرفان، ادبیات فارسی، ادبیات عرب، حکمت

و کلام است.

منابع علمی «مجموعه آثار عبدالرحمن جامی»، بر اساس دسته‌بندی موضوعی برنامه عبارت‌اند از:

۱. ادبیات فارسی، شامل: اشعة اللمعات، بهارستان و رسائل جامی (شامل ۹ رساله)، دیوان جامی، سه رساله در تصوف، کلیات دیوان جامی، مثنوی هفت‌اورنگ (شامل ۷ رساله)، مرقع نی‌نامه جامی، مناسک حج، نامه‌ها و منشآت جامی.

۲. عرفان، شامل: اشعة اللمعات؛ الدرّة الفاخرة فی تحقیق مذاهب الصوفیة والمکلمین و الحکماء المتقدمین (شامل ۴ رساله)؛ آوردگاه متکلمان، حکما و عرفا؛ بهارستان و رسائل جامی (شامل ۶ رساله)؛ دیوان جامی؛ رسائل صوفیة مخطوطه؛ لوامع و لوايح (شامل ۳ رساله)؛ شرح الجامی علی فصوص الحکم؛ کلیات دیوان جامی؛ لوايح الحق و لوامع العشق؛ مثنوی هفت اورنگ (شامل ۷

رساله)؛ مرقع نی‌نامه جامی؛ نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص (شامل ۲ رساله).

۳. حکمت و کلام، شامل: الدرۃ الفاخرة فی تحقیق مذاهب الصوفیة و المتکلمین و الحکماء المتقدمین (چهار رساله: الدرۃ الفاخرة، حکمت عمادیه، حواشی الجامی علی الدرۃ الفاخرة، شرح الدرۃ الفاخرة)؛ آوردگاه متکلمان، حکما و عرفا؛ بهارستان و رسائل جامی (مشمول بر رساله موسیقی).

۴. تذکره و مقامات، شامل: تکمله نفعات الأنس (شرح احوال و آثار جامی)؛ مقامات شیخ الاسلام خواجه عبدالله انصاری هروی؛ نفعات الأنس فی حضرات القدس؛ نقد و بررسی آثار و شرح احوال جامی.

۵. ادبیات عربی، شامل: شرح ملا جامی (۲ جلد).

۶. کتاب‌های پیوندخورده: سه کتاب در برنامه، با کتاب‌های مرتبط با خودش که شرح همان اثر است، پیوند داده شده است. این کتب عبارت‌اند از:

- الدرۃ الفاخرة فی تحقیق مذاهب الصوفیة و المتکلمین و الحکماء المتقدمین.

- لوامع و لویح.

- نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص. این کتاب، با نقش الفصوص محیی‌الدین ابن عربی پیوند خورده است.

قابلیت‌های فنی و پژوهشی برنامه

به طور کلی، قابلیت‌های کاربردی کتابخانه‌های استاندارد نور، از جمله مجموعه آثار عبدالرحمن جامی، عبارت است از:

* بهره‌مندی از موتور جست‌وجوی پیشرفته نور، با قابلیت‌های: اولویت‌دهی پیشرفته به پاسخ‌ها؛ امکان پالایش نتایج جست‌وجو بر اساس: کتاب، پدیدآور و زبان؛ انعطاف

در برابر پیشوند و پسوند کلمات؛ امکان محدودکردن جست‌وجو به: آیات، روایات و اشعار موجود در متون؛

* قابلیت مشابه‌یابی متون با امکان انتخاب درصد تشابه؛

* امکان ایجاد میز پژوهشی و ثبت پژوهش‌های کاربری؛

* متن قرآن کریم با قابلیت جست‌وجو در آیات، به همراه ترجمه؛

* ارتباط واژگان متن با چند دوره لغت‌نامه به همراه قابلیت جست‌وجو و دسته‌بندی مبتنی بر ریشه؛

* کتاب‌شناسی و گزارش اجمالی درباره محتوای منابع و شرح حال نویسندگان کتاب‌ها؛

* دسترسی به ابزار پژوهنگار جهت یادداشت‌برداری از کتب برنامه و ساماندهی آنها؛

* امکان به‌روزرسانی برنامه از طریق اینترنت و ارسال نظر توسط کاربر.

در ادامه، به شرح امکانات موجود در هریک از بخش‌های نرم‌افزار «مجموعه آثار عبدالرحمن جامی» می‌پردازیم.

۱. کتابخانه

- مخزن:

در این قسمت، کاربر به تمامی کتب برنامه و امکانات متنوع مربوط به آنها دسترسی دارد. مهم‌ترین قابلیت‌های موجود در قسمت «مخزن»، عبارت‌اند از:

* مجموعه‌ها: مشتمل بر امکاناتی چون: دسته‌بندی کتاب‌ها و آمار کتاب‌ها.

* قفسه‌های من: در این قسمت، به کتاب‌های مورد علاقه، کتب اخیراً مشاهده‌شده و نیز قفسه‌های شخصی که

توسط کاربر ایجادشده، دسترسی خواهید داشت.

* نمایش اطلاعات کتاب: امکان مشاهده فهرست کتب و شناسنامه کلی آنها نیز در بخش «مخزن» قابل دستیابی است.

* پالایش فهرست کتب: محقق می‌تواند نسبت به محدود کردن کتاب‌ها در محورهای چون پدیدآور، زبان یا قرن اقدام نماید.

- نمایش:

امکان مشاهده متن کامل کتاب به همراه امکانات مربوط به آنها، مانند: فهرست مطالب کتاب جاری؛ انتخاب کتاب، جلد و صفحه؛ فیش‌برداری؛ حاشیه‌نویسی بر متن و انتقال متن به فایل ورد، در این قسمت فراهم آمده است.

۲. جست‌وجو

جست‌وجوی سریع و هوشمند، از نیازهای اساسی محققان است. این توانایی، پژوهشگر را قادر می‌سازد که ارتباط گسترده‌ای با برنامه برقرار کرده، از سرعت پردازش اطلاعات بهره‌بردارد.

یکی از مهم‌ترین قابلیت‌های این بخش، محدود کردن نتایج جست‌وجو بر اساس: کتاب، پدیدآور اصلی، مجموعه موضوعی کتب، قرن و زبان کتاب مورد نظر است. همچنین در بخش جست‌وجو، محقق به دو روش «ساده» و «تفصیلی» می‌تواند به کاوش در متن کتاب یا کتاب‌های انتخابی خود بپردازد.

۳. مشابه‌یابی

انجام عملیات مشابه‌یابی و شناسایی میزان شباهت یک متن با حجم انبوه متون دیگر به صورت دستی، بسیار دشوار و زمان‌بر

است و گاهی نیز غیرممکن می‌نماید. بر این اساس، یکی از امکانات جدید کتابخانه استاندارد نور، توانایی «مشابه‌یابی» متن موردنظر در کتاب‌های موجود در کتابخانه می‌باشد. به طور کلی، از دو روش می‌توان به مشابهت‌یابی متن دلخواه خویش اقدام کرد: از طریق قسمت «نمایش» در بخش «کتابخانه»؛ وارد کردن عبارت موردنظر در کادر مشابه‌یابی.

از مهم‌ترین قسمت‌های بخش «مشابه‌یابی»، می‌توان به دو مورد ذیل اشاره کرد:

– نتایج: در این قسمت کاربر به مشاهده متن نتایج مشابه‌یابی و تعیین درصد مشابهت دسترسی دارد.

– امکانات: محقق می‌تواند تنظیمات دلخواه خود را روی نتایج مشابه‌یابی اعمال کند.

۴. آیات در کتب

در این بخش، ارتباط بین آیات و متن کتب فراهم آمده است؛ به عبارت دیگر، چنانچه بین آیات قرآن کریم و متن کتاب‌های موجود در برنامه ارتباطی موجود باشد، در این قسمت نمایش داده می‌شود. با انتخاب آیه مورد نظر، می‌توان نتایج را به همراه نشانی، ترجمه یا تفسیر آن مشاهده نمود. گفتمنی است که کاربر می‌تواند به جست‌وجو در آیات قرآن نیز پردازد و کلمه یا آیه موردنظر خود را بیابد. عدد مقابل هر آیه، بیانگر تعداد استفاده از این آیه در کتاب‌ها می‌باشد. افزون بر این، محقق توسط گزینه «محدود کردن» می‌تواند دامنه جست‌وجوی خویش را به اندازه دلخواه محدود سازد.

۵. سایر امکانات

از دیگر امکانات برنامه، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

– قرآن کریم:

با انتخاب ابزار «قرآن»، متن کامل قرآن کریم به خط عثمان‌طه، همراه با ترجمه‌های مختلف در دسترس کاربر قرار می‌گیرد. مهم‌ترین قسمت‌های این بخش از برنامه، عبارت‌اند از: قرآن، ترجمه و جست‌وجو.

– پژوه‌نگار:

پژوه‌نگار، یک ابزارک کاربردی پژوهشی جهت ایجاد: حاشیه، یادداشت، رنگی کردن و نمایه‌گذاری، به همراه ساماندهی و بایگانی آنها در قالب یک پرونده پژوهشی است که کاربر می‌تواند در زمان دلخواه، هریک از آنها را مدیریت نماید و به حذف، ویرایش و یا مرتب‌سازی آنها اقدام کند. بنابراین، برجسته‌ترین امکانات این قسمت از برنامه عبارت است از: پرونده پژوهشی، فیش‌ها، حاشیه‌ها و نمایه‌ها.

– لغت‌نامه:

یکی از قابلیت‌های این نرم‌افزار، استفاده از ابزار لغت‌نامه می‌باشد. محقق در لغت‌نامه می‌تواند معانی متفاوت لغات موردنظر خود را به روش‌های مختلف مشاهده کند و یا واژه‌ای را از متن کتاب به این قسمت منتقل کرده، معانی آن را بیابد. در این قسمت از برنامه، محقق به چندین دوره لغت‌نامه عربی و فارسی دسترسی دارد.

– کتاب‌شناسی:

در بخش «کتاب‌شناسی»، به معرفی تفصیلی برخی از آثار جامی پرداخته شده است. این قسمت، حاوی اطلاعات کامل کتاب‌ها و زندگی‌نامه نویسندگان آنهاست. کتاب‌شناسی، اطلاعات مربوط به کتاب‌ها را در معرض مشاهده قرار می‌دهد که عبارت است از:

شناسنامه کتاب، فهرست عناوین، معرفی کتاب و معرفی نویسنده.

– شخصیت‌شناسی:

با توجه به اهمیت آثار علما، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، برنامه‌های شخصیت‌محور را تحت کتابخانه استاندارد نور تولید کرده و در آنها به ارائه آثار ارزشمند عالمان فرهیخته، فاضلان و دانشمندان علوم اسلامی پرداخته است.

شخصیت‌شناسی، حاوی معرفی کامل مؤلف کتب برنامه، مشتمل بر: زندگی‌نامه، اساتید، شاگردان، آثار و احوال اوست.

– امکانات عمومی:

در این قسمت، امکاناتی از قبیل: تغییر زبان، انتخاب زمینه، ارسال نظر، به‌روزرسانی، پرسش‌های متداول، راهنما، درباره برنامه و خروج، در اختیار کاربران قرار می‌گیرد. ■

منابع

۱. نرم‌افزار «مجموعه آثار عبدالرحمن جامی»، تولید مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم.

۱. وبگاه ویکی‌فقه: fa.wikifeqh.ir

۲. وبگاه ویکی‌نور: fa.wikinoor.ir